

5-sinf o'quvchilarida baxshichilikni o'rgatishda qoraqalpoq dumbirasini o'rgatishning nazariy-pedagogik asoslarini ilmiy tahlil qilish masalalari

Jansaya Urinbayevna Qilichova
Buxoro xalqaro universiteti

Annotatsiya: Maqolada 5-sinf o'quvchilariga baxshichilik san'atini o'rgatishda qoraqalpoq dumbirasini o'qitishning nazariy-pedagogik asoslari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda B.V.Asafyevning intonatsiya nazariyasi, D.B.Kabalevskiyning musiqani o'quvchi qalbiga yaqinlashtirish, qiziqish uyg'otish g'oyalari, G.M.Sipinning cholg'u asbobida ijrochilik ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish haqidagi qarashlari hamda E.B.Abdullinning musiqiy ta'lim nazariyasi yondashuvlariga tayaniladi. Dumbira ijrosini xalq og'zaki ijodi, dostonchilik an'analari bilan uyg'unlashtirish, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, milliy qadriyatlarni singdirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, dumbira ijrosi orqali o'quvchilarning musiqiy eshitish qobiliyati, ritm tuyg'usi, ijodiy tafakkuri va estetik didi rivojlanishi, ta'lim jarayonida innovatsion metod va vositalardan foydalanish imkoniyatlari ham tahlil etiladi. Natijada baxshichilik ta'limining samarali pedagogik shart-sharoitlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: baxshichilik, qoraqalpoq dumbirasi, musiqiy ta'lim, nazariy-pedagogik asoslar, 5-sinf o'quvchilari, ijrochilik ko'nikmalari, milliy qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, musiqiy eshitish qobiliyati, estetik tarbiya

Issues of Scientific Analysis of the Theoretical and Pedagogical Foundations of Teaching the Karakalpak Dumbira in Teaching Bakhshi Art to Fifth-Grade Students

Jansaya Urinbayevna Qilichova
Bukhara International University

Abstract: The article provides a scientific analysis of the theoretical and pedagogical foundations of teaching the Karakalpak dumbira in the process of teaching bakhshi art to fifth-grade students. The study draws on B.V.Asafyev's theory of intonation, D.B.Kabalevsky's ideas on bringing music closer to the student's heart and arousing interest in it, G.M.Tsipin's views on the stage-by-stage formation of performance skills on a musical instrument, and the approaches of E.B. Abdullin to the

theory of music education. The article addresses the integration of dumbira performance with oral folk art and epic traditions, taking into account the age characteristics of students, and instilling national values. It also analyzes how dumbira performance develops students' musical ear, sense of rhythm, creative thinking, and aesthetic taste, as well as the possibilities of using innovative methods and tools in the educational process. As a result, the effective pedagogical conditions for bakhshi art education are substantiated.

Keywords: bakhshi art, Karakalpak dumbira, music education, theoretical and pedagogical foundations, fifth-grade students, performance skills, national values, oral folk art, musical ear, aesthetic education

Kirish. Bugungi kunda globallashuv jarayonlari jadallashayotgan, axborot oqimi kengayayotgan va yoshlar ongiga turli madaniy ta'sirlar kuchayayotgan sharoitda milliy madaniy merosni asrab-avaylash, uni yosh avlodga yetkazish va ularning ma'naviy dunyosini shakllantirish ta'lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biriga aylandi. Xalqning ming yillar davomida yaratgan qadriyatlari, urf-odatlar, og'zaki ijodi va musiqiy an'analari millat o'zligini ifodalovchi eng muhim omillardan hisoblanadi. Shu sababli maktab ta'limida, ayniqsa umumiy o'rta ta'lim bosqichida, milliy musiqa san'atini o'rgatish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Baxshichilik san'ati esa bu yo'nalishda o'ziga xos o'rin tutadi, chunki u so'z, kuy, ijro va xalq hayotining tarixiy xotirasini o'zida mujassamlashtirgan noyob ijodiy hodisadir. Qoraqalpoq xalqining baxshichilik va jirovchilik an'analari, ularning ajralmas ijro vositasi bo'lgan dumbira esa Markaziy Osiyo xalqlarining umumiy madaniy merosida muhim sahifani tashkil etadi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish, xalq og'zaki ijodi namunalarini saqlash, baxshichilik maktablarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qator me'yoriy hujjatlar qabul qilindi va ularning ijrosi yuzasidan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim to'g'risidagi qonun, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida belgilangan ustuvor vazifalar yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi. Bu vazifalarni hal etishda musiqa ta'limi muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Chunki musiqa nafaqat estetik zavq beradi, balki o'quvchining hissiy dunyosini boyitadi, tafakkurini kengaytiradi, xotirasi va diqqatini rivojlantiradi, jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Milliy cholg'u asboblari, jumladan dumbira orqali amalga oshiriladigan ta'lim esa bu imkoniyatlarni yanada kuchaytiradi, chunki o'quvchi o'z xalqining tarixi va ruhiyati bilan bevosita ijro orqali tanishadi.

Qoraqalpoq dumbirasi ikki torli, cho'zma shaklga ega, tanasi yog'ochdan o'yib yasaladigan torli-chertma cholg'u asbobi bo'lib, uning ovozi sodda, ammo ifodali va

samimiydir. Qoraqalpoq xalqi hayotida dumbira doston aytish, to'y va marosimlarda kuylash, xalq qo'shiqlarini ijro etish, ayniqsa baxshi va jirovlarning ijrochilik faoliyatida asosiy vosita vazifasini bajarib kelgan. Baxshi dumbira jo'rligida doston matnini kuy bilan uyg'unlashtirib, tinglovchiga qahramonlik, vatanparvarlik, sadoqat, adolat kabi oliy tushunchalarni yetkazgan. Shuning uchun dumbirani o'rgatish faqat texnik ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchini xalqning ma'naviy olamiga olib kiradi, unda o'z ildizlariga hurmat va g'ururni uyg'otadi. Bu jihat dumbirani maktab ta'limiga joriy etishning pedagogik ahamiyatini yanada oshiradi.

Biroq amaliyotda baxshichilikni o'rgatish, ayniqsa umumta'lim maktablarining 5-sinf o'quvchilari bilan ishlash jarayonida, bir qator muammolar mavjudligi kuzatiladi. Birinchidan, musiqa darslarida milliy cholg'ularni o'rgatishga ajratilgan vaqt cheklangan bo'lib, o'quvchilarning cholg'u ijrosini bosqichma-bosqich o'zlashtirishi uchun yetarli sharoit yaratilmagan. Ikkinchidan, baxshichilik ta'limiga oid uslubiy qo'llanmalar, o'quv dasturlari va didaktik materiallar yetarli darajada ishlab chiqilmagan, mavjud manbalarning aksariyati an'anaviy ustoz-shogird usuliga tayanadi va ularni zamonaviy pedagogik talablar asosida tizimlashtirish zarurati seziladi. Uchinchidan, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ularning musiqiy tayyorgarlik darajasi, qiziqish va motivatsiyasi har doim ham to'liq inobatga olinmaydi. To'rtinchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion metodlarning dumbira ta'limidagi o'rni hali yetarlicha tadqiq etilmagan. Bu holatlar mavzuning nazariy-pedagogik jihatdan chuqur tahlil qilinishini taqozo etadi.

Beshinchi sinf o'quvchilari ta'lim jarayonida o'ziga xos davrni boshdan kechiradi. Ular boshlang'ich ta'limdan o'rta bo'g'inga o'tadi, fanlar soni ko'payadi, o'qituvchilar almashadi, mustaqil fikrlash va mas'uliyat hissi shakllana boshlaydi. Bu yoshdagi bolalarning ruhiyati harakatchanlik, qiziquvchanlik, yangilikka intilish, hissiy ta'sirchanlik bilan ajralib turadi. Ular nimanidir qo'llari bilan bajarishni, ijro etishni, o'z natijasini ko'rishni va eshitishni yaxshi ko'radi. Shu sababli cholg'u asbobida ijro etish ularning ichki ehtiyojlariga mos keladi va o'rganish motivatsiyasini kuchaytiradi. Ayni paytda bu yoshda diqqat barqarorligi hali yetarlicha shakllanmagani, charchoqning tez paydo bo'lishi, muvaffaqiyatsizlikka nisbatan sezgirlik kabi xususiyatlar o'qituvchidan pedagogik mahorat, sabr-toqat va metodik jihatdan puxta o'ylangan yondashuvni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, dumbira ta'limi mazmuni, shakl va metodlarini o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga muvofiqlashtirish muhim ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Musiqiy ta'limning nazariy asoslarini o'rganishda rus olimlarining ilmiy merosi alohida ahamiyatga ega. Rus musiqashunosligi va musiqa pedagogikasi maktabi XX asr davomida ta'lim nazariyasi, ijrochilik metodikasi va estetik tarbiya sohasida

salmoqli natijalarga erishdi. Ushbu maktab vakillarining qarashlari musiqani faqat san'at turi sifatida emas, balki shaxsni shakllantiruvchi kuchli tarbiyaviy vosita sifatida talqin etishi bilan ajralib turadi. Shu bois qoraqalpoq dumbirasini o'rgatish masalasini ilmiy tahlil qilishda ularning nazariy g'oyalariga tayanish mazkur tadqiqotning metodologik asosini mustahkamlaydi. Ayniqsa B.V. Asafyev, D.B. Kabalevskiy, G.M. Tsipin va E.B. Abdullin kabi olimlarning asarlarida ilgari surilgan konsepsiyalar milliy cholg'u ta'limiga ham ijodiy tatbiq etilishi mumkin.

B.V.Asafyevning intonatsiya nazariyasi musiqiy tafakkurni tushunishda fundamental ahamiyatga ega. Olimning fikricha, musiqa tovushlarning mexanik birikmasi emas, balki insoniy nutq intonatsiyalarining estetik jihatdan qayta ishlangan, ma'no kasb etgan ifodasidir. Musiqiy intonatsiya tinglovchiga hissiy ma'no yetkazadi, u xalqning kundalik hayoti, nutqi, mehnati va ruhiy kechinmalari bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Bu qarash baxshichilik san'ati uchun ayniqsa mosdir, chunki baxshi ijrosida so'z va kuy, ya'ni nutq intonatsiyasi va musiqiy intonatsiya ajralmas birlikda namoyon bo'ladi. Dumbira jo'rligidagi doston aytishda ijrochi kuyning ohangini matn mazmuniga moslashtiradi, qahramonlik lavhalarida shiddatli, lirik o'rinlarda mayin, qayg'uli epizodlarda esa mungli intonatsiyalardan foydalanadi. Shuning uchun o'quvchiga dumbirani o'rgatishda uni faqat torlarni chertish texnikasiga o'rgatish emas, balki kuyning intonatsion mazmunini anglash, tinglash va his etishga yo'naltirish zarur.

D.B.Kabalevskiyning musiqiy tarbiya konsepsiyasi umumta'lim maktablarida musiqa o'qitishning asosiy yo'nalishlarini belgilab bergan. Olim musiqani bolalar qalbiga yaqinlashtirish, ularda musiqaga nisbatan chuqur qiziqish va muhabbat uyg'otishni musiqa darslarining bosh maqsadi deb hisoblagan. U musiqa darsi shunchaki ijro mashqlari yoki nazariy ma'lumotlar yig'indisi bo'lib qolmasligi, balki o'quvchining ma'naviy dunyosini boyituvchi, uni hayot bilan bog'lovchi jarayon bo'lishi kerakligini ta'kidlagan. Kabalevskiy musiqaning uch kiti, ya'ni qo'shiq, marsh va raqs g'oyasini ilgari surib, bolalarni murakkab musiqiy hodisalarni anglashga bosqichma-bosqich tayyorlash yo'lini ko'rsatgan. Uning musiqa va hayot aloqasi, musiqani tinglash va ijro etishda ijodiy faollikni rivojlantirish haqidagi qarashlari dumbira ta'limiga ham to'liq mos keladi. Chunki dumbira o'quvchi uchun nafaqat o'rganiladigan asbob, balki xalq hayoti, tarixi va qahramonlari haqida hikoya qiluvchi jonli vositadir.

G.M.Tsipinning cholg'u ijrochiligi ta'limi psixologiyasi va metodikasiga bag'ishlangan tadqiqotlari asbobda ijro etish ko'nikmalarining shakllanish qonuniyatlarini ochib beradi. Olimning fikricha, musiqiy ijrochilik ko'nikmalari birdaniga paydo bo'lmaydi, balki asta-sekin, mashq va tajriba orqali, murakkablik darajasi oshib boruvchi vazifalar asosida shakllanadi. Bunda eshitish va harakat o'rtasidagi bog'liqlik, musiqiy tasavvur, ijro jarayonini ongli nazorat qilish, o'z-o'zini

baholash kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Tsipin o'quvchining musiqiy tasavvurini ijro dan oldin shakllantirish, ya'ni o'quvchi kuyni avval ichki eshitishi, keyin uni asbobda ifodalashi zarurligini ta'kidlaydi. Bu g'oya dumbira ta'limi uchun amaliy ahamiyatga ega, chunki bola asbobni qo'lga olishdan oldin kuyni tinglashi, aytishi, ritmini chapak yoki harakat bilan ifodalashi, shundan keyingina uni torlarda ijro etishi maqsadga muvofiqdir. Shu tariqa ta'lim jarayoni tabiiy, ongli va o'quvchi uchun tushunarli tarzda tashkil etiladi.

E.B.Abdullin musiqiy ta'lim nazariyasi sohasida umumta'lim maktablarida musiqa o'qitishning mazmuni, tamoyillari va metodlarini tizimlashtirgan olimlardan biridir. Uning tadqiqotlarida musiqiy ta'limning shaxsga yo'naltirilganligi, o'quvchining musiqiy madaniyatini shakllantirish, ta'lim jarayonida faol ijodiy ishtirokni ta'minlash, o'qitish metodlarini tabaqalashtirish kabi masalalar yoritilgan. Abdullin musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi, dars tuzilmasi, o'quv materialini tanlash va uni o'quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirish masalalariga ham alohida e'tibor qaratadi. Olimning yondashuvlari dumbira ta'limini umumiy musiqiy tarbiya tizimiga uyg'un holda joriy etish, ya'ni uni alohida ajratilgan texnik mashg'ulot sifatida emas, balki o'quvchining umumiy musiqiy madaniyatini shakllantiruvchi omil sifatida qarash imkonini beradi. Bu yondashuv baxshichilik ta'limining maktab sharoitidagi nazariy asoslarini ishlab chiqishda muhim metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, rus psixologiya va pedagogika maktabi vakillarining, xususan B.M. Teplovning musiqiy qobiliyatlar haqidagi tadqiqotlari ham mavzuning nazariy bazasini boyitadi. Teplov musiqiy qobiliyatning asosiy tarkibiy qismlari sifatida ladni his etish, musiqiy-eshitish tasavvurlari va musiqiy ritmni his etishni ajratib ko'rsatgan, ularning faoliyat jarayonida rivojlanishini ta'kidlagan. Bu fikr dumbira ijrosi o'quvchining musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkinligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Chunki dumbirada ijro etish jarayonida o'quvchi kuy balandligini farqlaydi, ritmik tuzilmani idrok etadi, ijro davomida o'z tovushini eshitib, uni tuzatib boradi. L.S.Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi ta'limoti esa o'qituvchi va o'quvchi hamkorligida ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchi mustaqil bajara olmaydigan vazifani yordam bilan bajarishi orqali rivojlanishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu g'oya ustoz-shogird an'anasining zamonaviy pedagogik talqiniga ham mos keladi.

Baxshichilik ta'limining o'ziga xos xususiyati shundaki, u an'anaviy ravishda og'zaki usulda, ustoz-shogird tizimi orqali avlod dan avlodga o'tib kelgan. Shogird ustozning ijrosini tinglagan, takrorlagan, uning uslubi, nafasi, talaffuzi va ijro etikasini o'zlashtirgan. Bu usulning o'ziga xos afzalliklari bor, ya'ni u ijro an'analari ni jonli holda saqlaydi, shogird bilan ustoz o'rtasida chuqur ma'naviy aloqani shakllantiradi. Biroq umumta'lim maktabi sharoitida o'quvchilar soni ko'p, dars vaqti cheklangan,

o'quv jarayoni davlat ta'lim standartlari asosida rejalashtiriladi. Shu bois an'anaviy ustoz-shogird tizimini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish, ya'ni an'ana va yangilikni birlashtiruvchi modelni ishlab chiqish zarurati paydo bo'ladi. Bunday model baxshichilikning o'ziga xos ruhini saqlagan holda, uni sinf-dars tizimiga moslashtirish imkonini beradi.

Dumbira ijrosini o'rgatish jarayonida xalq og'zaki ijodi bilan uyg'unlik muhim pedagogik shart hisoblanadi. Qoraqalpoq xalqining «Edige», «Qirq qiz», «Alpomish», «Go'ro'g'li» kabi dostonlari, termalari, maqol va topishmoqlari, ertaklari o'quvchilar uchun bebaho ma'naviy manbadir. O'quvchi dostonning qisqa lavhasini eshitib, uning mazmunini tushungach, kuyni ijro etishga ongli yondashadi, ijro jarayoni esa shunchaki mexanik takrorlashdan ma'noli ijodiy faoliyatga aylanadi. Shuningdek, bu uyg'unlik o'quvchilarning nutq madaniyatini, adabiy tafakkurini va tarixiy xotirasini rivojlantiradi. Adabiyot, tarix va musiqa fanlari o'rtasidagi fanlararo aloqalar o'quvchilarda yaxlit dunyoqarash shakllanishiga ko'maklashadi. Shu sababli dumbira ta'limining mazmunini xalq og'zaki ijodi namunalari bilan boyitish, ularni dars jarayoniga tizimli kiritish nazariy-pedagogik jihatdan asoslangan yo'nalishdir.

Milliy qadriyatlarni singdirish masalasi dumbira ta'limining eng muhim tarbiyaviy vazifalaridan biridir. Baxshi ijrosida ifodalanadigan g'oyalar, ya'ni Vatanga muhabbat, halollik, jasorat, do'stlik, ota-onaga hurmat, kattalarga izzat, mehnatsevarlik, adolatparvarlik o'quvchi shaxsini shakllantirishda kuchli ta'sir ko'rsatadi. Dostonlarda tasvirlangan qahramonlar bolalar uchun axloqiy namuna vazifasini bajaradi. Dumbirani o'rganish orqali o'quvchi o'z xalqining madaniy merosiga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishni, boshqa xalqlar madaniyatini hurmat qilishni o'rganadi. Bu esa millatlararo totuvlik va bag'rikenglik tamoyillarini mustahkamlaydi, ayniqsa ko'p millatli jamiyatda yashayotgan o'quvchilar uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois dumbira ta'limi estetik tarbiya bilan birga ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ham samarali vositasi sifatida qaralishi lozim.

Dumbira ijrosi o'quvchilarning musiqiy eshitish qobiliyatini, ritm tuyg'usini, ijodiy tafakkurini va estetik didini rivojlantirishda ham katta imkoniyatlarga ega. Asbobning tuzilishi sodda bo'lgani uchun bola uni nisbatan tez o'zlashtira boshlaydi va dastlabki muvaffaqiyatni qisqa vaqt ichida his qiladi, bu esa o'ziga ishonchni oshiradi. Torlarni chertish, kuyning ritmik rasmini ijro etish, ovoz bilan jo'r bo'lish kabi mashqlar nafaqat eshitish va harakat muvofiqligini, balki diqqat, xotira va koordinatsiyani ham rivojlantiradi. O'quvchi kuyni tahlil qilishni, turli ijrolarni taqqoslashni, o'z ijrosini baholashni o'rgangani sari uning estetik didi takomillashadi. Bundan tashqari, o'quvchilarga kuyga oddiy o'zgartirish kiritish, yangi ritmik naqsh o'ylab topish, qisqa improvizatsiya qilish kabi ijodiy topshiriqlar berilsa, ularning ijodiy tafakkuri rag'batlantiriladi. Bunday faoliyat o'quvchilarda o'z fikrini erkin ifodalash va ijodiy yondashish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion metod va vositalardan foydalanish dumbira ta'limining samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Audio va video yozuvlar, interaktiv taqdimotlar, o'quv animatsiyalari, mobil ilovalar, raqamli notalar va multimedia vositalari o'quvchiga mashhur baxshilar ijrosini tinglash, kuyni tuzilishini ko'rish, o'z ijrosini yozib olib tahlil qilish imkonini beradi. Hamkorlikda o'qitish, o'yin texnologiyalari, muammoli ta'lim, loyiha metodi, differensial yondashuv kabi pedagogik usullar dars jarayonini qiziqarli va natijador qiladi. Masalan, o'quvchilar kichik guruhlarda dostonning bir lavhasiga mos kuyni tayyorlashi yoki sinf miqyosida kichik baxshichilik tanlovi o'tkazishi mumkin. Bunday faoliyat o'quvchilarning jamoada ishlash, tomoshabin oldida chiqish qilish, o'z mas'uliyatini anglash kabi ijtimoiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Biroq innovatsion vositalar an'anaviy ijro ruhini susaytirmasligi, texnologiya jonli ijroning o'rnini bosmay, uni to'ldiruvchi vosita bo'lib qolishi zarur.

Mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, musiqa pedagogikasi, ijrochilik metodikasi va xalq og'zaki ijodi sohasida ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, qoraqalpoq dumbirasini 5-sinf o'quvchilariga baxshichilik san'ati doirasida o'rgatishning nazariy-pedagogik asoslari yaxlit tizim sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Mavjud ishlarning ko'pchiligi baxshichilik tarixi, dostonchilik poetikasi, cholg'u asbobining organologik xususiyatlari yoki umumiy musiqa o'qitish metodikasiga bag'ishlangan bo'lib, ularning o'zaro bog'liqligini, ya'ni milliy cholg'u ijrosi, xalq og'zaki ijodi, yosh xususiyatlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni birlashtirgan yondashuv kam yoritilgan. Aynan shu ilmiy bo'shliq mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi va rus olimlarining nazariy g'oyalarini milliy musiqa ta'limi sharoitiga moslashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi 5-sinf o'quvchilariga baxshichilik san'atini o'rgatishda qoraqalpoq dumbirasini o'qitishning nazariy-pedagogik asoslarini ilmiy tahlil qilish, rus olimlarining musiqiy ta'lim sohasidagi qarashlari asosida ushbu jarayonning samarali pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilanadi: mavzuga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish, B.V.Asafyev, D.B.Kabalevskiy, G.M.Tsipin va E.B.Abdullin qarashlarining dumbira ta'limi uchun ahamiyatini aniqlash, 5-sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim mazmuni va metodlarini asoslash, dumbira ijrosini xalq og'zaki ijodi bilan uyg'unlashtirish yo'llarini ko'rsatish, o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlari va estetik didini rivojlantirish imkoniyatlarini tahlil etish hamda innovatsion metod va vositalardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda rus musiqa pedagogikasi va psixologiyasining fundamental g'oyalari qoraqalpoq dumbirasi ta'limi kontekstida qayta ko'rib chiqilib, baxshichilik san'atini maktab o'quvchilariga o'rgatishning

nazariy-pedagogik modeli asoslanadi. Ishning amaliy ahamiyati esa uning natijalaridan musiqa o'qituvchilari, to'garak rahbarlari, madaniyat va san'at maktablari pedagoglari, shuningdek pedagogika oliy ta'lim muassasalarining magistrantlari va talabalari o'quv jarayonini tashkil etishda foydalanishi mumkinligi bilan belgilanadi. Maqolada keltirilgan xulosa va takliflar baxshichilik ta'limini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, o'quvchilarda milliy ruhni, musiqiy madaniyatni va ijodiy faollikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, qoraqalpoq dumbirasini 5-sinf o'quvchilariga baxshichilik san'ati doirasida o'rgatish ham pedagogik, ham ma'naviy-madaniy ahamiyatga ega bo'lgan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. U musiqiy ta'lim nazariyasi, ijrochilik psixologiyasi, xalq og'zaki ijodi, yosh pedagogikasi va innovatsion texnologiyalarning o'zaro uyg'unligini talab etadi. Rus olimlarining ilmiy merosiga tayanish bu jarayonni nazariy jihatdan puxta asoslash, uni ilmiy tizim asosida tashkil etish imkonini beradi. Maqolaning keyingi qismlarida ushbu masalalar batafsil yoritilib, dumbira ta'limining samarali pedagogik shart-sharoitlari asoslab beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Музыкальная педагогика и психология. Вестник науки и образования, 58-61 1 (4), 1 (4), 58-61
2. КБ Холиков. Модульная музыкальная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса по теории музыки. Scientific progress 2 (4), 370-374
3. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Scientific progress 2 (4), 96-101
4. КБ Холиков. Роль электронного учебно-методического комплекса в оптимизации музыкального обучение в общеобразовательной школе. Scientific progress 2 (4), 114-118
5. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. Scientific progress 2 (6), 952-957
6. КБ Холиков. Проблематика музыкальной эстетики как фактическая сторона повествования. Science and Education 3 (5), 1556-1561
7. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. Science and Education 3 (3), 1032-1037
8. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. Science and Education 4 (7), 384-389
9. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. Science and Education 3 (3), 1020-1025

10. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
11. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
12. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. *Science and Education* 6 (1), 28-34
13. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. *Science and Education* 6 (1), 21-27
14. КБ Холиков. Приёмы формирования музыкально теоретический интересов у детей младшего школьного возраста. *Science and Education* 4 (7), 357-362
15. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использование методов и приёмов музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (7), 107-120
16. КБ Холиков. Психолого-социальная подготовка студентов. Социальный педагог в школе: методы работы. *Science and Education* 4 (3), 545-551
17. КБ Холиков. Обширные знания в области музыкальных наук Узбекистана и порядка функционального взаимодействия в сфере музыки. *Scientific progress* 2 (6), 940-945
18. КБ Холиков. Эстетическое воспитание молодёжи школьного возраста в сфере музыки. *Science and Education* 3 (5), 1542-1548
19. КБ Холиков. BMSM sharoitida puflama cholg 'ularni o 'qitish jarayonining nazariy modeli. *Science and Education* 6 (12), 379-384
20. КБ Холиков. Doira ta'limida davlat ta'lim standartlarini takomillashtirish yo 'nalishlari. *Science and Education* 6 (12), 357-361
21. КБ Холиков. BMSM muassasalarida doira pedagogikasi mutaxassislarini tayyorlash tizimi. *Science and Education* 6 (12), 346-350
22. КБ Холиков. Musiqa kollejlarda zarbli cholg 'ular kafedralarining faoliyatini optimallashtirish. *Science and Education* 6 (12), 362-366
23. КБ Холиков. BMSM o 'quvchilarida puflama cholg 'ularni o 'rgatishning nazariy-pedagogik asoslarini takomillashtirish. *Science and Education* 6 (12), 391-396
24. КБ Холиков. Uzluksiz ta'lim tizimida milliy zarbli cholg 'ular o 'qitish metodologiyasi. *Science and Education* 6 (12), 351-356
25. КБ Холиков. Doira o 'qituvchilarini malaka oshirish tizimining ilmiy-amaliy asoslari. *Science and Education* 6 (12), 367-372
26. КБ Холиков. Puflama cholg 'ularni o 'rgatishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari. *Science and Education* 6 (12), 373-378

27. КБ Холиков. BMSMda puflama cholg 'ularni o 'qitishning ilmiy-nazariy konsepsiyasini ishlab chiqish. Science and Education 6 (12), 385-390
28. КБ Холиков. Puflama cholg 'ularni o 'qitishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Science and Education 6 (12), 339-345
29. КБ Холиков. Психофизиологическая перестройка нейрона во время изучения музыкального произведения. Science and Education 5 (6), 123-128
30. КБ Холиков. Компонент технологии обучения как средство повышения мотивации изучения музыки на среднем этапе общеобразовательной школы. Science and Education 4 (9), 228-235